

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТІ КЛАСТЕРІВ

к.е.н., доцент Жарун О. В.

Уманський національний університет садівництва, Україна, Умань

На сучасному етапі розвитку економіки найбільш актуальною є проблема активізації розвитку кластерів. В статті проаналізовано формування економічних кластерів, що є визначальним чинником підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації. Кластерні схеми виявляють істотні й, у багатьох випадках, надзвичайно важливі взаємозв'язки між галузями однієї чи декількох країн, що досягли успіху в міжнародних рамках. Ґрунтуючись на дослідженні галузей, аналізі кластерних схем та результатів їх діяльності, в дослідженні був зроблений висновок, що при наявності чітких структур кластерів економічна політика держави в умовах сучасних світових господарських відносин могла би бути більш глибоко і ефективно розробленою.

З цього випливає ще один важливий висновок, який полягає в тому, що національна конкурентоздатність багато в чому залежить від рівня розвитку внутрішніх кластерів та участі у міжнародних кластерних проектах.

Ключові слова: економічна діяльність, кластерна теорія, класифікація кластера, структура кластера, конкурентоспроможність.

Жарун Е. В., ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУТИ КЛАСТЕРОВ / Уманський національний університет садівництва, Умань, Україна

На современном этапе развития экономики наиболее актуальной является проблема активизации развития кластеров. В статье проанализировано формирование экономических кластеров, которые являются определяющим

фактором повышения уровня конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобализации. Кластерные схемы обнаруживают существенные и, во многих случаях, чрезвычайно важные взаимосвязи между отраслями одной или нескольких стран, которые добились успеха в международных рамках. Основываясь на исследовании отраслей, анализе кластерных схем и результатов их деятельности, в исследовании был сделанный вывод, что при наличии четких структур кластеров экономическая политика государства в условиях современных мировых хозяйственных отношений могла бы быть более глубоко и эффективно разработанной. Из этого vyplывает еще один важный вывод, который заключается в том, что национальная конкурентоспособность во многом зависит от уровня развития внутренних кластеров и участия в международных кластерных проектах.

Ключевые слова: экономическая деятельность, кластерная теория, классификация кластера, структура кластера, конкурентоспособность.
ZHARUN E. V. THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF ECONOMIC MERITS OF CLUSTERS/ of Uman national university of gardening, Ukraine, Uman

On the modern stage of development of economy most actual is a problem of activation of development of clusters. Forming of economic clusters that are the determinative of increase of level of competitiveness of national economy in the conditions of globalization is analysed in the article. Cluster charts find out substantial and, in many cases, extraordinarily important intercommunications between industries of one or a few countries that scored a success with international scopes. Being base on research of industries, analysis of cluster charts and results of their activity, in research was drawn conclusion, that at presence of clear structures of clusters economic politics of the state in the conditions of modern world economic relations would be in more depth and effectively worked out. Another important conclusion, that consists in that a national competitiveness in a great deal depends on the level of development of internal clusters and participating in international, swims out from it cluster projects.

Keywords: *economic activity, cluster theory, classification of cluster, structure of cluster, competitiveness.*

Вступ. В умовах жорсткої світової конкуренції одним із найбільш перспективних напрямів розвитку економіки є процес формування кластерів. Світова практика показує, що на сьогодні кластер являє собою один з найбільш ефективних способів організації взаємодії господарюючих одиниць. Кластерний підхід є важливим джерелом підвищення ефективності виробництва продукції.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання, пов'язані з принципами роботи кластерів, висвітлюються в роботах вчених: М.Й. Маліка, М.В. Зубця, Ю.О. Лупенка, П.А. Лайко, О.М. Шпичака, П.Т. Саблука та ін.

Дослідженням міжгалузевих відносин та кластерної політики розвитку аграрного сектора України присвятили свої праці М.А. Хвесик, А.С. Лисецький, Б.Й. Пасхавер, І.В. Крючкова, О.М. Бородіна, В.М. Трегобчук, Ю.М. Пахомов, М.Ф. Кропивко, В.В. Бакум та інші вчені.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів щодо формування економічної суті кластерів, визначенні проблем їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. На даному етапі розвиток кластерних структур є пріоритетним напрямком інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Необхідною умовою для цього є розвиток відповідного теоретико-методологічного підґрунтя, базу якого складають кластерні теорії, які є предметом нашого дослідження.

М. Портер тлумачить кластери як “географічно близькі групи взаємопов’язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов’язані спільними технологіями та навичками. Вони звичайно існують в географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними” [1]. Обов’язковою умовою утворення кластерів є інноваційні технології, а кластери – найефективніша форма організації інноваційних процесів.

Центральною проблемою теорії регіональних кластерів М. Енрайта є спроба з'ясування причин диференціації рівня конкурентоспроможності різних регіонів. Вчений у своїй теорії висунув гіпотезу, що конкурентні переваги країн генеруються саме на рівні регіонів, передусім у вигляді діяльності регіональних кластерів, при тлумаченні сутності яких превалювала географічна близькість учасників кластерів. Далі науковець здійснив спробу розробити теоретичну базу функціонування регіональних кластерів.

Огляд теорії промислових кластерів Портера і теорії регіональних кластерів Енрайта показав, що їх автори вказували на успішність функціонування кластерної форми територіальної організації виробництва лише в тому разі, якщо наявна потужна наукова база, забезпечено тісний зв'язок “наука-виробництво”, створені сприятливі умови для комерціалізації науково-технічних знань.

Необхідно зазначити, що теорія регіональних кластерів розвивалася у працях С. Розенфельда, П. Маскелла, М. Лоренца. Так, внесок Розенфельда у тому, що він удосконалив трактування Енрайтом регіонального кластера, доповнивши його важливим елементом – наявністю комунікацій між кластерними учасниками, що його Енрайт не враховував. Маскелл і Лоренц продовжили розвивати вищенаведені напрацювання і заклали основу нової теорії – теорії мережної економіки, що має на сьогодні величезне прикладне значення.

Теорія “ідеальних” регіональних кластерів М. Столпера складається з двох основних частин:

- 1) його розуміння конкуренції, поділ її на “сильну” та “слабку”, Столпер запропонував принципи вибору цільових ринків з одного боку для ТНК з розвинутих країн, з другого боку з країн, що розвиваються;

- 2) вчений виділив стадії утворення “ідеального” кластера.

Слід відзначити, що аналіз різноманітних джерел виявив існування в сучасній теорії значної кількості визначень поняття «кластер», кожне з яких намагається надати йому комплексну характеристику (табл. 1.).

У світовій економіці існує багато підходів щодо класифікації кластерів. Складність полягає у великій кількості та різноманітності кластерів.

Таблиця 1.

Погляди окремих авторів стосовно сутності поняття «кластер»

Визначення поняття «кластер»	Джерело
Кластер – мережа постачальників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідних інститутів, взаємопов'язаних у процесі створення доданої вартості	Осадчук С. [2, с. 92]
Кластер – галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону	Войнаренко М. [3, с. 31]
Кластер – це одна з форм об'єднання схожих, пов'язаних між собою, взаємодоповнюючих підприємств і організацій, що кооперуються з метою взаємної підтримки і координації, які в повсякденному житті перетворюються в такі поняття, як «соціальний капітал» і «довіра»	Чевганова В., Брижань І. [4, с. 35]
Кластер є сплавом підприємств та інституцій, які співпрацюють задля того, щоб забезпечити підприємствам більший зиск, порівняно з тим, який вони могли б отримати, працюючи окремо	Прайс В. [5, с. 10]
Кластер є угрупованням взаємозалежних компаній та установ, що конкурують і співпрацюють між собою і які поєднані між собою системою ринкових та інших зв'язків	Сільвестрі А. [6, с. 107]

Кластери можуть охоплювати як невелику кількість (10-15 компаній), так і значну і розгалужену мережу підприємницьких структур різних галузей (до 6-7 тисяч компаній), як це відбувається іноді, в Індії або в Китаї. Часто ініціатором і центром формування кластерів виступають університети або

групи науково-дослідних структур та наукових установ. Різні кластери мають неоднаковий ступінь та якість взаємодії між учасниками. Форми такої взаємодії варіюються від порівняно простих форм асоційованої діяльності до складних, багаторівневих утворень, що діють на засадах інтенсивної кооперації. Ці об'єднання можуть створюватися на різних територіальних просторах, у різних галузях тощо. Саме тому не можна вивести яку-небудь єдину класифікацію. Кластери поділяють по класифікаційним ознакам в залежності від критеріїв класифікації (Таблиця 2).

Таблиця 2.

Структурована класифікація кластерів

Критерії класифікації	Види кластерів у групі
За стадіями розвитку	• ембріональний • розвинений • зрілий
За глибиною кластера	• глибокий • мілкий • невизначеної глибини
За динамікою зайнятості	• зростаючий • зменшуваний • стабільний
За галузевою належністю	• внутрішньогалузеві • міжгалузеві
За характером зв'язків	• виробничі • науково-технічні • економічні тощо
За кількістю членів кластера	• малі (менше 20 учасників) • великі (більше 20 учасників)
За географічним охопленням	• макрокластери • мезокластери • мікрокластери
За потужністю	• міцні • слабкі

Але найбільш узагальненою та розповсюдженою класифікацією вважається поділ кластерів за наступними ознаками:

- територіальним поділом;

- галузевою приналежністю;
- структурою кластеру;
- характером зв'язків;
- рівнем взаємодії між членами кластерів [7, с. 14].

За територіальним поділом розрізняють такі кластери:

- регіональні - кластери, що були створені в одному регіоні та орієнтовані на географічну концентрацію взаємопов'язаних галузей.
- національні (міжрегіональні) - об'єднують різні підприємства з різних регіонів країни. Вони орієнтовані на зовнішній ринок – експорт та мають за мету підвищення конкурентоспроможності продукції країни.
- міжнародні - не обмежуються однією країною – учасниками можуть бути одночасно країни з розвинутою економікою та країни з економікою, що розвивається. Зазвичай міжнародні кластери створюються на основі що поєднує високоякісне обладнання перших та дешеву робочу силу других. Але у цих об'єднаннях для країн з слаборозвинутою економікою є шанс отримати повноцінний досвід роботи на міжнародних ринках на прикладі роботи більш розвинених колег.

До кластерів, що розрізняються галузевою приналежністю відносять:

- Міжгалузеві - об'єднують підприємства різних галузей. Зазвичай на світовому ринку таких кластерів більшість. Як стверджував американський фахівець у галузі кластерів М. Портер, міжгалузеві кластери охоплюють значну кількість різних підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби та підвищення конкурентоспроможності. Серед цих структур – виробники та постачальники різноманітного обладнання, технологій, послуг, сировини тощо. Окрім того ці кластери включають в себе різні урядові та інші державні та наукові структури. Наприклад, університети, які надають необхідну освіту робітникам заводів або юридичні контори, що допомагають з законодавчим підґрунтям. Слід зазначити, що в міжгалузевих кластерах дуже часто існує певна структура. А саме існує

базова галузь, що потребує допомоги у розвитку завдяки об'єднанню з не базовими [8, с. 42].

- Галузеві - непоширений вид кластерів, що об'єднує підприємства однієї галузі з метою підвищення потужностей та обсягів виробництва.

По структурі кластерів розрізняють наступні об'єкти:

- Кластери, що були створені на основі малих та середніх підприємств.
- Кластери, що складають з малих та середніх підприємств, що дає їм змогу при малих потужностях збільшити обсяги виробництва.
- Кластери, що були створені на базі великих підприємств та організацій. Ядром кластеру є велике підприємство навколо якого групуються малі та середні підприємства.

До кластерів, що розрізняються за характером зв'язків відносять:

- Виробничі: включають в себе лише виробничі підприємства, які майже не пов'язані з науково-технічним підґрунтям.
- Науково-дослідні: їх ядрами виступають університети або наукові організації.
- Змішані: об'єднують як промислові структури, так і наукові.

Світова практика показує, що регіони, де утворюються кластери, лідирують в економіці держави. Найважливішим показником діяльності кластерів є їх висока конкурентоспроможність. Так, внаслідок успішної комбінації конкуренції та кооперації об'єднання в одних сферах допомагають успішно вести конкуренту боротьбу в інших [9].

В Україні вже розробляються проекти і концепції зі створення нових виробничих систем – кластерів, визначаються організаційно-правові форми об'єднань підприємств та передумови їх формування в різних сферах господарської діяльності. Сучасні ж науковці досліджують теоретичні аспекти створення кластерів в Україні на основі досвіду кластеризації європейських країн, визначаються з класифікацією кластерних утворень та основними поняттями.

Так, під кластерним підходом [10] розуміють реалізацію інтеграційних процесів у сфері виробництва, започаткування нових форм економічної активності, які функціонують на високому рівні агрегації, що забезпечує високу ефективність управління, цілеспрямоване використання сукупного виробничого потенціалу та організаційно-економічного ресурсу всіх учасників кластерного утворення.

Говорячи про кластеризацію [11], мають на увазі процес об'єднання та концентрації зусиль можливих установ та організацій в певній географічній області для встановлення тісних взаємозв'язків, робочих альянсів для розвитку, посилення колективної, спільної конкурентоздатності. Тобто, якщо кластер – територіально-економічне об'єднання, то кластеризація – процес створення та розвитку кластеру.

Розглядаючи впровадження кластерів в Україні як потенційно пріоритетний напрямок розвитку національної економіки, варто зауважити, що кластеризація може стати підґрунтям розвитку та підтримки науки і технологій, освіти і професійної підготовки, розвитку інновацій та залучення інвестицій, збільшення обсягів експорту та сприятиме розбудові економіки.

Для визначення засад формування кластерів необхідно окреслити варіанти кластерної політики залежно від ролі держави в ній (ґрунтуючись на міжнародному досвіді) [12]:

- Каталітична кластерна політика (державна зводить зацікавлені сторони та забезпечує обмежену фінансову підтримку проекту);
- Підтримуюча кластерна політика (каталітична функція держави доповнюється її інвестуванням в інфраструктуру регіонів, освіти, семінари, тренінги та маркетинг для стимулювання розвитку кластерів);
- Директивна кластерна політика (підтримуюча функція держави доповнюється проведенням спеціальних програм, націлених на трансформацію спеціалізації регіонів через розвиток кластерів);
- Інтервенціоністська кластерна політика (державна крім директивної функції приймає у приватного сектора відповідальність за прийняття рішень

про подальший розвиток кластерів і за участю трансфертів, субсидій, обмежень і регулювань, а також при активному контролі над підприємствами в кластері формує його спеціально).

Крім економічних проблем, за допомогою кластеризації можливо розв'язати й певні соціальні проблеми регіонів, поліпшити інфраструктуру регіону, створити нові робочі місця тощо [11].

З огляду на вищевикладене визначимо основні етапи створення кластера та фактори, які заслуговують на увагу в процесі кластеризації:

1. Формування ідеї створення кластера та її всебічний розгляд: перш за все слід визначити передумови створення кластера та потреби в ньому, вивчити характеристики місця і сфери економіки, якої він стосуватиметься.

2. Отримання державної підтримки, гарантій та забезпечення фінансування кластерного проекту: цей етап включає налагодження співпраці з державними організаціями, пошук потенційних інвесторів для забезпечення фінансової підтримки та сприяння розвитку новітніх технологій при створенні кластера.

3. Визначення необхідної бази створення та учасників кластера: в процесі обговорення необхідно визначити рівень інфраструктури, наявність інститутів та підприємств – учасників кластеризації, інноваційних навчальних центрів, ресурсно-матеріальної бази та загальних керівників і виконавців проекту.

4. Встановлення взаємозв'язків між учасниками кластера, взаємодія із зовнішнім середовищем: головним моментом є однакове розуміння цілей створення кластера, стратегій їх досягнення між усіма учасниками процесу, підтримка проекту в інших регіонах для подальшої співпраці.

5. Функціонування кластера: отримання позитивних результатів, що привели до відчутних успіхів у розвитку регіону, підвищення конкурентоспроможності кластеру, соціального забезпечення та рейтингу на рівні держави і міжнародних партнерів.

6. Подальший пошук інвесторів для розширення меж кластера, його можливостей та переведення на глобальний рівень.

Суто з економічного погляду кластер повинен забезпечити малим підприємствам, що існують у межах якоїсь конкретної території, можливість зрівнятися по своєму рекламному й інноваційному потенціалу з великими підприємствами. При цьому вони повинні зберегти внутрішню конкуренцію, адже це є головною умовою успішного ринкового функціонування.

Висновки. Таким чином, на пряму бачимо взаємозв'язок між створення таких об'єднань, як кластери та підвищенням конкурентоспроможності країни. Цей зв'язок пояснює доцільність активного використання цього виду діяльності.

Література:

1. Портер М. Конкуренция : пер. с англ. / под ред. Я.В. Заблоцкого / М. Портер. – М. : Вильямс, 2001. – 495 с.
2. Осадчук С.В. Нові технології управління регіональним економічним розвитком / С.В. Осадчук // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 92–95.
3. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2005. – № 1. – С. 29–33.
4. Чевганова В. Кластери та їх економічне значення / В. Чевганова, І. Брижань // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 35–41.
5. Прайс В. Людська поведінка: фактор у прикладній економіці / В. Прайс // Перспективні дослідження. – 1999. – № 2. – С. 3–16.
6. Сільвестрі А. Досвід Великої Британії з розвитку high-tech-кластерів / А. Сільвестрі // Проблеми інноваційного розвитку територій : матеріали міжнародних науково-практичних семінарів. – К. : НДІСЕП, 2005. – Вип. 1. – 228 с.
7. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития / Т.В. Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – № 5. – С. 14-16

8. Юхимчик Л. Цели и задачи формирования и развития регионального инновационного кластера/ Л.Юхимчук// Международный с.-х. Журнал. – 2013. - №3. – С. 41-44
9. Гончаров В. М. Адаптаційний потенціал кластерів АПК [Електронний ресурс] / В. М. Гончаров, Л. В. Мартинова //Відповідальна економіка . - 2012. - Вип. 4. - С. 113-115.
- 10.Тупчий О.С. Особливості формування інноваційного кластера в галузі садівництва / О.С. Тупчий// Економіка АПК. – 2014. - № 2. – С.120-126.
11. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко// Економіка АПК. – 2010. -№1. – С. 3-12.
- 12.Задорский В. К вопросу о «Кластеризации Украины», [блог]. [Электронный ресурс]. Апрель, 2011 год - blog.liga.net/user/vzadorskiy
- 13.OECD. World Congress on Local Clusters: Local Networks of Enterprises

References:

1. M. Porter Competition: Per. with the English. / Ed. Y. Zablotskoho / Porter. - Moscow: Williams, 2001. - 495 p.
2. Osadchyk S.V. New technologies managing regional economic development / SV Osadchyk // Bulletin of Economic Sciences of Ukraine. - 2009. - № 1. - P. 92-95.
3. M. Voynarenko concept clusters - the path to revival production at regional / MM Voynarenko // The Economist. - 2005. - № 1. - P. 29-33.
4. Chevhanova B. Clusters and their economic importance / Chevhanova V., I. Brizhan // Economy of Ukraine. - 2002. - № 11. - P. 35-41.
5. Price V. Human behavior: a factor in Applied Economics / V // Price Policy Studies. - 1999. - № 2. - P. 3-16.
6. A. Silvestri experience of UK high-tech-cluster / A. Silvestri // Problems of innovation development areas: International scientific and practical workshops. - K: NDISEP, 2005. - Vol. 1 - 228 sec.

7. Tcihan T.V. Klasternaya Theory of the Economic development / TV Tcihan // Theory and practice management. - 2003. - № 5. - S. 14-16
8. Yuhymchyk L. Objectives and tasks Formation and development of regional cluster ynnovatsyonoho / L.Yuhymchuk // Mezhdunarodny'j S.-H. Magazine. - 2013. - №3. - P. 41-44
9. V. Goncharov Adaptation potential clusters AIC [electronic resource] / VN Goncharov, L. Martynov // Responsible economy. - 2012 - Vol. 4. - P. 113-115.
- 10.A.S. Tupchiy Features innovative cluster formation in horticulture / OS Tupchiy // Business APC. - 2014. - № 2. - S.120-126.
- 11.Sabluk P.T. Clustering as a mechanism to increase competitiveness and social focus of Agricultural Economics / PT Sabluk, MF Kropyvko // Business APC. - 2010. -№1. - P. 3-12.
- 12.Zadorsky V.K. question about "Klasteryzatsyy Ukraine", [blog]. April, 2011 h - blog.liga.net/user/vzadorskiy
- 13.OECD. World Congress on Local Clusters: Local Networks of Enterprises